

AR CIVILINIS TURTO KONFISKAVIMO INSTITUTAS TURI POTENCIALĄ PAKEISTI ANKSTESNES TEISINES PRIEMONES, ĮGYVENDINANČIAS SIEKĮ „KAD NUSIKALSTI NEAPSIMOKĖTŲ“?

Raminta Sangavičiūtė¹

DOI: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.30.4>

SANTRAUKA

Straipsnyje yra nagrinėjami teisiniai instrumentai, skirti įgyvendinti principinę nuostatą „kad nusikalsti neapsimokėtų“. Analizuojant nacionalinę bei užsienio teisinę literatūrą, teisės mokslininkų darbus bei teismų jurisprudenciją buvo nustatyta, kad teisinės priemonės – turto konfiskavimas, išplėstinis turto konfiskavimas bei neteisėto praturtėjimo norma praktikoje neveikia ir, nepaisant sveikintino jų tikslo, nepasiekė įstatymų leidėjo bei Lietuvos Respublikos Prezidentūros išsikeltų siekių kovojant su nusikalstamumu. Viena pagrindinių priežasčių, darančių įtaką nagrinėtų teisinių priemonių neveiksmingumui praktikoje – pernelyg sudėtingas konfiskuotino turto neteisėtos kilmės įrodinėjimas bei teisės saugos institucijų negebėjimas susieti šio turto su konkrečiomis asmenų įvykdytomis nusikalstamomis veikomis.

Dėl to svarbu išnagrinėti sąlyginai naujo teisinio instituto – 2020 m. reglamentuoto civilinio turto konfiskavimo potencialą įgyvendinti siekį „kad nusikalsti neapsimokėtų“. Siekiant išsiaiškinti civilinės konfiskacijos galimybes pakeisti ankstesnes teisinės priemonės, institutas vertinamas pamatinių teisės principų – nekaltumo prezumpcijos, teisės į nuosavybę bei proporcingumo principo kontekste. Nacionalinis civilinio turto konfiskavimo reglamentavimas yra lyginamas su užsienio valstybių – Italijos, Jungtinės Karalystės, Vokietijos, Prancūzijos bei Bulgarijos teisiniu reguliavimu, ieškoma panašumų bei skirtumų tarp jų, analizuojamas instituto veikimas praktikoje. Remiantis užsienio valstybių reglamentavimu bei Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, yra vertinama civilinio turto konfiskavimo atitiktis minėtiems pamatiniams teisės principams – padaryta išvada, kad nagrinėjamas institutas neprieštarauja nekaltumo prezumpcijos bei teisės į nuosavybę principams.

¹ Autorė yra VDU Teisės fakulteto absolventė, straipsnis parengtas magistrinio darbo pagrindu. Lietuva.

Tačiau išanalizuota, kad nors civilinis turto konfiskavimas dėl žemesnio įrodinėjimo standarto bei visuomenės intereso užtikrinimo yra laikytinas efektyvesne nei anksčiau išnagrinėtos teisine priemone, veikiant prevenciškai konfiskuoti neteisėtos kilmės turtą, tačiau dėl tų pačių priežasčių kyla grėsmė valstybės institucijoms imti piktnaudžiauti įrodymų tikėtinumo principu, taikomu civilinės konfiskacijos procese, tokiu būdu pažeidžiant proporcingumo principą. Tačiau buvo padaryta išvada, kad valstybėms, kuriose yra reglamentuotas civilinio turto konfiskavimo institutas, nustačius griežtą reguliavimą, apibrėžiantį aiškias institucijų įgaliojimų ribas, būtų išvengta nepagrįsto, proporcingumo principą bei asmens turtines teises pažeidžiančio turto konfiskavimo.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Principinė nuostata „kad nusikalsti neapsimokėtų“, nuosavybės teisių apribojimas, turto konfiskavimas, išplėstinis turto konfiskavimas, neteisėtas praturtėjimas, civilinis turto konfiskavimas.

IVADAS

Visuotinai žinoma, kad pelnas yra daugumos nusikalstamų veikų tikslas. Asmenys, vykdydami nusikaltimus, tokius kaip sukčiavimas, kontrabanda, prekyba narkotinėmis medžiagomis, ekonominiai ar finansiniai nusikaltimai, siekia turtinės naudos. Iš nusikalstamos veikos įgytas turtas (paprastai tai – piniginės lėšos) yra skirtas ne tik pralobti nusikaltimus vykdančioms asmenims, tačiau ir kurti naujus nusikalstamus ryšius su kitais nusikalsti linkusiais asmenimis bei organizuoti ir finansuoti naujas nusikalstamas veikas, sukuriant savotišką tinklą. Tokiomis nusikalstamomis veikomis yra padaroma didelė žala ne tik nuo konkrečios nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims, bet ir visai visuomenei bei valstybės biudžetui.

2010 m. Lietuvos Respublikos Prezidentūra išsikėlė aiškius ir griežtus tikslus dėl kovos su nusikaltimais, iš kurių asmenys gauna turtinę naudą, konstatuodama, „kad vienas veiksmingiausių kovos su korupciniais, turtiniais, ekonominiais, finansiniais ir kitais visiems jiems bendro tikslo (gauti kuo daugiau neteisėtų pajamų ir taip praturtėti) vienijamais nusikaltimais būdas – tai padaryti juos ekonomiškai nenaudingus, neapsimokančius.“² Kitaip tariant, valstybė siekė įtvirtinti tokį teisinį reglamentavimą, kurio pagalba asmenims nebūtų naudinga daryti nusikalstamas veikas ir būtų įgyvendintas principas „kad nusikalsti neapsimokėtų“.³

² Aiškinamasis raštas Nr. XIP-2344 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 91, 94 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 168¹ straipsniu įstatymo projektą“, (2010 08 26, Nr. XIP-2344).

³ Posakis „kad nusikalsti neapsimokėtų“ buvo naudojamas dar Viktorijos periodu XIX a. 7 deš., siekiant paskatinti valstybės tarnautojus bei visuomenę laikytis to meto moralės principų ir sumažinti nusikalstamumą. Pirmoji užfiksuota posakio citata – 1860 m. išleistame žurnalo „UK Law Magazine“ numeryje. Tačiau posakis išpopuliarėjo 1920–1930 m. JAV prohibicijos laikotarpiu, kai vyravo gaujų veikla

Tačiau analizuojant teisinę literatūrą, teismų praktiką ir nusikalstamų veikų statistiką, darytina prielaida, kad teisinės priemonės, skirtos įgyvendinti siekį „kad nusikalsti neapsimokėtų“, nepaisant sveikintino jų tikslo, praktikoje neveikia. Daugumos teisės mokslininkų nuomone, minėtos teisinės priemonės neveikia dėl pernelyg sudėtingo konfiskuotino turto neteisėtoms kilmės įrodinėjimo ir ryšio su įvykdyta nusikalstama veika, kiti teigia, kad kai kurios iš jų apskritai prieštarauja ne tik tarptautinėms teisės normoms, tačiau ir pamatiniams teisės principams. Dažnai šių teisinių priemonių neveiksmingumą lemia ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų atliekamų veikslių trūkumai ir, galimai, kvalifikacijos stoka.⁴

Atsižvelgiant į tai, ilgą laiką buvo ieškoma naujų priemonių minėtam siekiui įgyvendinti, todėl 2020 m. buvo priimtas Lietuvos Respublikos civilinio turto konfiskavimo įstatymas. Įvedant naują teisinę priemonę Lietuvos teisinėje sistemoje buvo tikimasi užpildyti ankstesnio teisinio reglamentavimo spragas, tikslu efektyviau vykdyti kaltininkų turto konfiskavimą. Nors civilinis turto konfiskavimo institutas buvo įvestas dar 2020 m., tačiau šiuo metu yra priimtas vos vienas apeliacinės instancijos teismo sprendimas. Tampa akivaizdu, kad ir civilinis turto konfiskavimas kol kas nepasiekia užsibrėžtų tikslų, kovojant su nusikalstamumu ir, priešingai nei tikėtasi, nėra plačiai taikomas praktikoje. Taigi šiuo atveju kyla klausimas, ar civilinis turto konfiskavimo institutas turi potencialą įgyvendinti aptartą teisinių priemonių uždavinius praktikoje.

Straipsnyje, lyginant su Lietuvoje įtvirtintu teisiniu reglamentavimu bei teismų praktika, išsamiai yra analizuojamos Vokietijos, Prancūzijos, Italijos, Jungtinės Karalystės bei Bulgarijos teisinės sistemos, kuriose yra įtvirtinti teisiniai instrumentai, įgyvendinantys principą „kad nusikalsti neapsimokėtų“. Vokietija ir Prancūzija analizuoti buvo pasirinktos dėl jų gilių teisės tradicijų, teisinės sistemos panašumų su Lietuva bei dažnai Europos Sąjungos dokumentuose minimų gerosios teisinės praktikos pavyzdžių. Italija nagrinėjama kaip civilinio turto konfiskavimo instituto, kurio išsami analizė yra itin svarbi šiame darbe, pradininkė. Jungtinėje Karalystėje vyrauja anglosaksų teisinė sistema, kuri skiriasi nuo kontinentinėje Europoje, kartu ir Lietuvoje, susiformavusios kontinentinės teisės sistemos, todėl tampa svarbu palyginti civilinio turto konfiskavimo reglamentavimo ir taikymo praktikoje panašumus ir skirtumus. Bulgarijos teisinis reglamentavimas civilinio turto konfiskavimo srityje pasirinktas nagrinėti dėl analogiško istorinio konteksto, geopolitinio postsovietinių valstybių ir jų teisinių sistemų vystymosi.

SIEKIO „KAD NUSIKALSTI NEAPSIMOKĖTŲ“ SAMPRATA

Sociume yra plačiai paplitęs įsitikinimas, kad asmuo, kuris įvykdo nusikalstamą veiką, galiausiai susidurs su neįgiamomis savo neteisėtų veikslių pasekmėmis – jam bus pritaikytos

ir aukštas nusikalstamumo lygis. Galiausiai užsienio teisininkų tarpe šis posakis buvo imtas suprasti kaip principas, kad nusikalsti tampa nebenaudinga.

<<https://grammarist.com/proverb/crime-doesnt-pay/>> [aplankyta 2023 05 20]

<<https://literarydevices.net/crime-doesnt-pay/>> [aplankyta 2023 05 20].

⁴ Skirmantas Bikelis et al, KAD NUSIKALTIMAI NEAPSIMOKĖTŲ: Tradiciniai ir modernūs turto konfiskavimo mechanizmai (Vilnius: Justitia, 2014), p. 278.

atitinkamos baudžiamojo poveikio priemonės, skirtos paveikti asmenį bei užkardyti jį nuo tolimesnių nusikalstamų veikų vykdymo. Viena iš pasitelkiamų teisinių priemonių siekiant užkardyti nusikalstamas veikas – valstybėje įvesti tokį teisinį reglamentavimą, kuris, remiantis proporcingumo principu, nustatytų atitinkamą padarytos nusikalstamos veikos dydžiui, apimčiai bei mastui atsakomybės lygį. Pagrindinis baudžiamosios teisenos atskaitos taškas – nusikaltėlis negali turėti naudos iš savo nusikaltimo.⁵

Teisinėje visuomenėje principas „kad nusikalsti neapsimokėtų“ suvokiamas kaip nuostata, kad atsakomybė už teisės pažeidimą nusveria naudą, atsiradusią padarius teisės pažeidimą, todėl tampa nenaudinga daryti nusikalstamas veikas. Darytina prielaida, kad siekiant efektyvaus šio principo įgyvendinimo bei visuomenės ir piliečių teisių apsaugos, būtina pasitelkti efektyvias teisines priemones ir instrumentus, kurie ne tik atgrasytų asmenis nuo nusikalstamų veikų vykdymo, tačiau ir sukeltų jiems atitinkamą žalą, kuri būtų didesnė už gautą naudą iš nusikaltimo įvykdymo.

Siekiant nusikaltimus padaryti nenaudingais, Lietuvos teisinėje sistemoje, remiantis Europos Sąjungos (toliau – ES) nustatytais gairėmis bei užsienio valstybių praktika, buvo įvesti turto konfiskavimo, išplėstinio turto konfiskavimo institutai bei Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – BK) taip pat buvo įtvirtintas atskiras neteisėto praturtėjimo straipsnis, kurio pirminė paskirtis buvo kovoti su korupciniais nusikaltimais. Šioms teisinėms priemonėms praktikoje neveikiant, buvo įvestas ir civilinio turto konfiskavimo institutas. Išvardintų teisinių instrumentų išsami analizė yra itin svarbi, siekiant atskleisti jų prigimtį, esmę, tikslus bei analogus užsienio valstybėse.

TURTO KONFISKAVIMAS

Lietuvoje dar 1995 m. buvo įvestas turto konfiskavimo institutas, kuris buvo reglamentuotas kaip papildoma bausmė, teismo privalomai skiriama už sunkius savanaudiškus nusikaltimus.⁶ Turto konfiskavimas buvo apibrėžiamas kaip „priverstinis neatlygintinis paėmimas valstybės nuosavybėn viso arba dalies turto, kuris yra asmeninė nuteistojo nuosavybė.“⁷ Tuometiniame BK buvo įtvirtinta „sovietinė“ turto konfiskavimo samprata, kuri nebeatitiko tuometinių reikalavimų, tobulėjančios teisinės sistemos bei besivystančios visuomenės standartų.⁸ Dažnai nusikaltimus įvykdę asmenys „nusikalstamu būdu įgytą turtą registruodavo kitų asmenų vardu, todėl nebuvo galima jo konfiskuoti. Teismai paskirdavo kaltininkams turto konfiskavimo bausmę, tačiau iš tikrųjų dažnai nebuvo ko konfiskuoti.“⁹ Kitaip tariant, nuteisti asmenys asmeninės nuosavybės teise nebeturėdavo jokio registruoto turto, kurį pagal baudžiamąjį įstatymą būtų galima konfiskuoti. Tais pačiais metais Seimas priėmė įstatymą,

⁵ Johan Boucht, „Extended Confiscation and the Proposed Directive on Freezing and Confiscation of Criminal Proceeds in the EU: On Striking a Balance between Efficiency, Fairness and Legal Certainty“, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, (2013, Nr. 21), p. 127–162.

⁶ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, Pataisos darbų ir Baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo ir papildymo“, (1994-07-19, Nr. I-551), 35 str.

⁷ Ten pat.

⁸ Vytautas Piesliakas, „Baudžiamoji politika Lietuvoje ir jos tendencijos“, (1999, Nr. 13(5)), p. 62.

⁹ Ten pat.

kuriame pakeitė ir išplėtė turto konfiskavimo sampratą. Esminė naujovė buvo ta, kad atnaujinta įstatymo norma leido konfiskuoti ne tik kaltininko turtą, bet ir kitiems asmenims perleistą turtą.

Keičiantis ir vystantis valstybės teisei sistemai, galiausiai 2004 m. įstojus į ES ir atsiradus platesnėms galimybėms vykdyti nusikalstamas veikas neapsiribojant tik vienos šalies teritorija, įstatymų leidėjo buvo nuspręsta palaipsniui keisti BK nuostatas, priartinant jas prie tarptautinių sutarčių bei modernėjančios teisinės sistemos, kad nusikalsti būtų nebeuodinga.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) savo praktikoje ne kartą konstatavo, kad „Turto konfiskavimo tikslas – visų pirma panaikinti galimybę kaltininkui ar kitiems asmenims iš nusikalstamos veikos gauti turtinės naudos, t. y. padaryti nusikalstamą veiką ekonomiškai nenaudingą, taip pat išimti iš apyvartos turtą, kuris naudojamas nusikalstamai veikai daryti, užkirsti kelią toliau naudoti šį turtą tokiais tikslais.“¹⁰ Kitaip tariant, turto konfiskavimas ne tik užkerta kelią naujų nusikalstamų veikų, kurios yra finansuojamos nusikalstamu būdu gautomis lėšomis, vykdymui, tačiau ir mažina tokių nusikalstamų veikų pelningumą. Svarbu pabrėžti, kad teisinėmis priemonėmis siekiama veikti prevenciškai, kad nusikalsti būtų nenaudinga ne tik dėl gresiančios bausmės, bet ir dėl to, kad iš kaltininko paimama viskas, kas buvo tiesiogiai ar netiesiogiai gauta padarius nusikalstamą veiką.¹¹ Taigi šiuo atveju darytina išvada, kad iš nusikalstamą veiką padariusio asmens yra paimamas ne tik tas turtas, kuris yra tiesiogiai gautas iš nusikalstamos veikos įvykdymo, tačiau ir netiesiogiai su nusikalstama veika susijęs turtas (pavyzdžiui, investavus nusikalstamu būdu gautą turtą).

Kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad teismas privalo konfiskuoti: 1) *perduotus kaltininkui ar jo bendrininkui nusikalstamai veikai padaryti pinigų ar kitus materialią vertę turinčius daiktus*; 2) *darant nusikalstamą veiką panaudotus pinigų ir kitus materialią vertę turinčius daiktus*; 3) *iš nusikalstamos veikos gautus pinigų ir kitus materialią vertę turinčius daiktus*. „Pabrėžtina, kad turto konfiskavimo tikslas – ne nubausti, bet panaikinti galimybę kaltininkui ar kitiems asmenims iš nusikalstamos veikos gauti turtinės naudos <...>. LAT išaiškino, kad turto vertės išieškojimas pirmiausia turi būti nukreiptas į tą turtinę naudą, kurią nuteistasis *realiai* gavo iš nusikalstamos veikos.“¹²

Išnagrinėtas turto konfiskavimo institutas buvo pirmasis nacionalinėje teisėje įtvirtintas teisinis įrankis, skirtas paimiti iš nusikalstamą įvykdžiusio asmens neteisėtai įgytą turtą. Dėl to akivaizdu, kad teismams iki tol nesucidūrus su turto konfiskavimu, buvo sunku įvertinti šios teisinės priemonės veikimo perspektyvas. Tačiau nors BK 72 straipsnyje numatytas „turto, kuris yra nusikalstamos veikos padarymo įrankis, priemonė ar rezultatas, konfiskavimas yra privalomas, ši priemonė Lietuvos teismų praktikoje taikoma itin retai – turto konfiskavimas skiriamas mažiau nei 1,5 proc. nuteistųjų.“¹³ Kaip jau ir minėta, Lietuvoje ¼ visų įvykdomų nusikalstamų veikų yra susijusios su turtinės naudos gavimu, taigi ši statistika parodo, kad turto konfiskavimo institutas praktiškai neveikia. „Kad Lietuva, palyginus su kitomis Europos valstybėmis, neišnaudoja didelės turto konfiskavimo instituto teikiamų galimybių dalies, ne kartą yra pažymėję ir tarptautinių organizacijų atstovai, Lietuvos teisinę sistemą vertinę kovos su korupcija ir pinigų plovimu požiūriu.“¹⁴

¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-262-489/2017, 2K-315-303/2018, 2K-106-628/2021.

¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, (Vilnius: „Registrų centras“, 2004).

¹² Ten pat.

¹³ Žr. išnašą 1.

¹⁴ Ten pat.

Išsiaiškinta, kad ne tik organizuotų nusikaltimų, bet ir kitų nusikalstamų veikų atvejais nustatyti pas įtariamąjį rasto turto ryšį su jam inkriminuojama veika bei turto neteisėtą kilmę yra itin sudėtinga. Kita vertus, situaciją palengvina baudžiamojoje byloje pareikštas civilinis ieškinys dėl žalos atlyginimo. Tokiu atveju nustatomas tik pats žalos faktas, dydis, priežastinis ryšys su nusikalstama veika ir išvengiama turto ryšio su nusikaltimu nustatymo.¹⁵ Kitaip tariant, baudžiamojoje byloje pareikštas civilinis ieškinys ikiteisminio tyrimo institucijoms bei teismui palengvina darbą, kadangi tokiu atveju institucijoms nebereikia nustatinėti nusikalstamos turto kilmės, o pakanka tik nustatyti nusikalstama veika tretiesiems asmenims padarytos žalos dydį.

Praktikoje yra itin sudėtinga nustatyti, ar konkretus turtas yra įgytas būtent iš konkrečiame baudžiamajame procese asmeniui inkriminuotos nusikalstamos veikos, dėl ko bandymai pagrįsti tiriamo turto ryšį su nusikalstama veika riboja galimybes realiai pritaikyti turto konfiskavimą.¹⁶ Be to, užsienio mokslininkų vadinamųjų *Panama Papers* studija atskleidė, kad sąžiningoms ir veiksmingoms vyriausybės ėmus griežčiau laikytis taisyklių dėl turto konfiskavimo, asmenys nusikalstamu būdu įgytas pinigines lėšas ėmė slėpti, įsteigdami ofšorinius subjektus, dėl ko valstybių viduje turto konfiskavimas buvo itin ap sunkintas.¹⁷ Kadangi konfiskavimui paprastai yra taikomi aukšti įrodinėjimo standartai ir reikalaujama nustatyti priežastinį ryšį tarp nusikalstamos veikos ir pajamų, turto konfiskavimas gali būti nepakankama priemonė nusikalstamu būdu gautoms pajamoms susigrąžinti. Net jei aiškiai tikėtina, kad lėšos yra nusikalstamos veikos rezultatas, reikalavimas konfiskuoti turtą gali būti atmetas, jei nėra pakankamai patikimai įrodyta, kad turtas gautas iš konkrečios nusikalstamos veikos.¹⁸ Teisės mokslininkai svarsto galimybę šią problemą išspręsti taikant turto konfiskavimą jo verte, kai baudžiamojo proceso metu konfiskuojamas ne tas turtas, kuris yra gautas iš konkrečios nusikalstamos veikos įvykdymo, tačiau bet koks kaltinamojo turimas turtas, kurio vertė atitinka iš nusikalstamos veikos įvykdymo gautą naudą.¹⁹ Nagrinėjamu atveju pakaktų nustatyti, kokios vertės naudą kaltininkas gavo iš nusikalstamos veikos, dėl ko tapų nebesvarbu, kokios kilmės turtas būtų konfiskuojamas, panaudojant turto konfiskavimo institutą.

IŠPLĖSTINIS TURTO KONFISKAVIMAS

Išplėstinio turto konfiskavimo institutas buvo įvestas tikslu konfiskuoti ne tik kaltininkui asmeninės nuosavybės teise priklausantį turtą, tačiau ir tą turtą, kuris buvo gautas nusikalstamu būdu ir/ar perleistas kitiems asmenims. Kitaip tariant, išplėstinio turto konfiskavimo taisyklių įvedimo tikslas buvo spręsti situacijas, kai neįmanoma įrodyti, kad turtas buvo įgytas iš konkrečios nusikalstamos veikos, siekiu padidinti turto susigrąžinimo veiksmingumą.²⁰ Iš esmės išplėstinis turto konfiskavimas nuo tradicinio turto konfiskavimo skiriasi konfiskuotino turto priklausomybe bei tuo, kad bylos metu yra preziumuojama, kad turtas buvo įgytas nusikalstamais būdais. Išplėstinis turto konfiskavimas taikomas tik tokiam turtui,

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Žr. išnašą 3: Skirmantas Bikelis et al, p. 280.

¹⁷ Ralph C. Bayer et al., „Expropriations, property confiscations and new offshore entities: Evidence from the Panama Papers“, *Journal of Economic Behaviour and Organization*, (2020, Nr. 171), p. 132–152.

¹⁸ Žr. išnašą 4.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Žr. išnašą 4.

kurio įgijimo teisėtumo asmuo negali pagrįsti ir tokio turto vertė viršija 250 MGL, t. y. 12 500 Eur. dydžio sumą (1 MGL = 50 Eur., taigi $50 * 250 = 12\,500$ Eur.). Taigi įstatymų leidėjas, įtvirtindamas institutą, nustatė minimalią ribą, nuo kokios nepagrįsto turto vertės yra galima taikyti išplėstinį turto konfiskavimą. Šio instituto tikslas – „Lietuvos baudžiamojoje teisėje nustatyti kompleksą priemonių, kurios leistų plačiau taikyti turto konfiskavimą, iš kaltininko paimti visą neteisėtai įgytą turtą ir baudžiamojoje atsakomybės patraukti tokį turtą įgijusius ar padėjusius nuslėpti jo kilmę asmenis.“²¹

Išplėstinio turto konfiskavimo institutas, kai turtas yra perleistas kitiems asmenims, pagal teismų praktiką, paprastai yra susijęs su nusikalstama veika padariusio asmens šeimos nariais ar kitais artimais giminaičiais, kadangi nusikalstama veika įvykdę asmenys turtą dažniausiai perleidžia savo artimiesiems. Jei turtas yra perleistas šeimos nariams ar giminaičiams, yra preziumuojamas jų nesąžiningumas. Taip pat, išplėstinis turto konfiskavimas yra taikomas tik tokiu atveju, jei fizinis ar juridinis asmuo, kuriam yra perleistas turtas, žinojo, kad turtas yra gautas iš nusikalstamos veikos įvykdymo ar iš nusikalstamos veikos gautomis lėšomis.

Išplėstinis turto konfiskavimas buvo apibrėžtas Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2014/42/ES dėl nusikaltimų priemonių ir pajamų iš nusikaltimų išaldymo ir konfiskavimo Europos Sąjungoje, kurioje numatyta, kad išplėstinį turto konfiskavimą valstybėse narėse turėtų būti galima taikyti tada, kai teismas yra įsitikinęs, kad atitinkamas konfiskuotinas turtas yra įgytas iš nusikalstamos veikos, tačiau tai nereiškia, jog turi būti nustatyta, kad turtas yra įgytas iš nusikalstamos veikos. Tai, kad asmens turimas turtas yra neproporcingas jo gaunamoms teisėtoms pajamoms, galėtų būti aplinkybė, kuria grindžiama teismo išvada dėl nusikalstamos konfiskuotino turto vertės.²²

Dėl išplėstinio turto konfiskavimo atitikties nuosavybės neliečiamumo principui bei nekaltumo prezumpcijai buvo kreiptasi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą (toliau – KT), kuris išaiškino, kad nuosavybės neliečiamumas nėra absoliutus, dėl ko iš asmens, padariusio turtinę naudą teikiančią nusikalstama veika, valstybės nuosavybėn gali būti paimamas nusikalstamu būdu įgytas turtas. Dėl nekaltumo prezumpcijos principo teismas pasisakė, jog asmuo neturi įrodinėti, kad jis nepadarė nusikalstamos veikos, o turi pagrįsti turimo turto įgijimo teisėtumą. Taigi KT konstatavo, kad BK 72³ straipsnio 1 dalis, 2 dalies 3 punktas neprieštarauja nuosavybės neliečiamumo ir nekaltumo prezumpcijos principams.²³

Nagrinėjant išplėstinį turto konfiskavimą taip pat svarbu pabrėžti, kad BK įtvirtintas teisinis reglamentavimas neatitinka aukščiau aptartos ES direktyvos 2014/42/ES nuostatų. Minėtoje direktyvoje, „kaip ir jos pirmtake Tarybos pagrindų sprendime 2005/212/TVR dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo, nieko neužsimenama apie išplėstinio turto konfiskavimo ribojimus, susijusius su turto verte.“²⁴ ES priimamos direktyvos nustato minimalius reikalavimus valstybėms, kuriuos įstatymų leidėjai turi pritaikyti nacionalinėse teisės sistemose, tačiau neapriboja ir nesuvaržo valstybių numatyti didesnius įstatyminius apribojimus tam tikroje srityje (numatyta galimybė išplėsti konfiskavimo ribas, bet

²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. spalio 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 72³ straipsnio (2010 m. gruodžio 2 d. redakcija) 1 dalies, 2 dalies 3 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

²² Europos parlamento ir tarybos direktyva 2014/42/ES dėl nusikaltimų priemonių ir pajamų iš nusikaltimų išaldymo ir konfiskavimo Europos Sąjungoje, (2014/ L 127/39).

²³ Žr. išnašą 20.

²⁴ Ten pat.

ne jas susiaurinti).²⁵ Tuo tarpu Lietuva, numatydamą minimalią konfiskuotino turto vertę, susiaurino direktyvos taikymo ribas.

NETEISĖTAS PRATURTĖJIMAS

2010 metais Lietuvos baudžiamosios teisės sistemoje įvyko daug pokyčių – BK buvo keičiamas net devynis kartus. Galiausiai baudžiamasis įstatymas buvo papildytas išplėstinio turto konfiskavimo institutu bei nauju straipsniu, kriminalizuojančiu naują veiką – neteisėtą praturtėjimą. Šio straipsnio pagrindu yra baudžiamas tas asmuo, kuris „turėjo nuosavybės teise didesnės nei 500 MGL [25 000 Eur.] vertės turta, žinodamas arba turėdamas ir galėdamas žinoti, kad tas turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis.“²⁶

Neteisėto praturtėjimo straipsnis buvo įvestas dėl jau galiojančio turto konfiskavimo instituto trūkumų, dėl kurių buvo itin apribotos institucijų galimybės iš nusikalstamą veiką įvykdžiusio asmens paimti visą konfiskuotiną turta. Turto konfiskavimo procedūra buvo apsunkinta, kai nusikalstamą veiką įvykdę asmenys savo turimą turta perleisdavo tretiesiems asmenims, dėl ko iškilo būtinybė tobulinti teisinį reglamentavimą ir įtvirtinti naujus kovos su nusikalstamumu metodus. Iš esmės šio straipsnio paskirtis buvo kovoti su organizuotu nusikalstamumu, ekonominiais, finansiniais, korupciniais nusikaltimais bei užkardyti naujas nusikalstamas veikas.

Nors Lietuvoje jau daugiau kaip dešimtmetį yra įtvirtintas neteisėto praturtėjimo institutas, skirtas paimti neteisėtai įgytą turta ne tik iš nusikalstamą veiką įvykdžiusių asmenų, bet ir iš tų, kurie padėjo nuslėpti to turto nusikalstamą kilmę, tačiau ES valstybėse narėse palyginimui neturime jokių analogų, susijusių su konkrečiu neteisėto praturtėjimo reglamentavimu. Iš esmės, užsienio valstybėse neteisėtas praturtėjimas yra suprantamas kaip nusikaltimas, kuris yra taikomas valstybės tarnautojams ar organizuotiems nusikaltėliams, tačiau Lietuvoje šis institutas turi kitokią sampratą. Užsienio valstybėse, pavyzdžiui Vokietijoje, neteisėtas praturtėjimas yra siejamas su korupcija, pinigų plovimu, kyšininkavimu, piktnaudžiavimu valdžia ir tai yra įtvirtinta Vokietijos BK. Vokietijoje, be kita ko, galioja atskiri teisės aktai, kuriuose yra nustatyti tam tikri veiklos standartai, finansinių ataskaitų viešumo reikalavimai bei interesų konfliktų taisyklės, skirtos būtent valstybės tarnautojams. Tuo tarpu BK 189¹ straipsnis neįtvirtina valstybės tarnautojo ar kito jam prilyginto asmens kaip specialiojo subjekto, dėl ko normos aiškinimas yra išplėstas. Pažymėtina, Prancūzijos BK neteisėto praturtėjimo norma yra nukreipta tik prieš asmenis, kurie yra susiję su organizuotu nusikalstamumu.²⁷ Neteisėto praturtėjimo institutas Prancūzijoje yra suprantamas bei praktikoje taikomas siauriau.

Lietuvos teisinėje sistemoje kriminalizavus neteisėtą praturtėjimą, teisės mokslininkų nuomonės dėl jo pagrįstumo dažnai išsiskirdavo. Vieni abejoja dėl nuostatos atitikties

²⁵ Žr. išnašą 21.

²⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, (2000 09 26, Nr. VIII-1968), 189¹ str.

²⁷ Prancūzijos baudžiamasis kodeksas, (1810), 321–6 str. ir 321-6-1 str.

proporcingumo principui, visuotinai pripažįstamai nekaltumo prezumpcijai „ir netgi logikos dėsniams“²⁸, kiti su tokia kategoriška pozicija nesutinka.²⁹

Neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo idėja buvo iškelta 2003 m. Konvencijoje prieš korupciją.³⁰ Ši idėja buvo nukreipta į valstybės tarnautojus ar jiems prilygintus asmenis, „kurių turtas ir turtiniai interesai privalo būti viešai deklaruoti ir kurių turto padidėjimas dėl viešai nedeklaruotų priežasčių kelia iš tiesų pagrįstų įtarimų dėl tokių pajamų neteisėtumo.“³¹ Tačiau Lietuvoje instituto aiškinimas ir taikymas praktikoje yra pernelyg išplėstas. „Visų pirma, Lietuvos teisėje baudžiamoji atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą galima net ir tuomet, kai teisėsaugos institucijos neturi jokių duomenų, kad turto turėtojas yra padaręs kokį nors teisės pažeidimą (net nekalbant apie nusikaltimo padarymą). Pakanka tik mokestinio patikrinimo ir kitais duomenimis nustatyti, kad asmens faktiškai turimo ir teisiškai pagrįsto turto vertė skiriasi tam tikra apimtimi tam, kad teisėtomis pajamomis nepagrįsto turto turėjimas būtų įvardytas nusikaltimu, ir tokiu būdu atveriamas kelias kriminalinės baudmės ir turto konfiskavimo pritaikymui. [Taigi kyla grėsmė pažeisti nekaltumo prezumpcijos principą].“³² Kitaip tariant, išplėstai aiškinant neteisėto praturtėjimo sampratą, Lietuvos teisinėje sistemoje atsirado spraga, dėl kurios turtas gali būti konfiskuojamas neturint tam pakankamo teisinio pagrindo bei iš pavieniųjų asmenų, kurie apskritai nėra susiję su organizuotu nusikalstamumu bei nėra valstybės tarnautojai ar jiems prilyginti asmenys.

Taip pat pabrėžtina, kad nors neteisėto praturtėjimo straipsnis BK buvo įtvirtintas dar 2010 metais, tačiau pirmieji apkaltinamieji teismo nuosprendžiai LAT buvo priimti tik 2020 metais. Taigi straipsnis kasacinio teismo praktikoje buvo pradėtas taikyti tik po dešimties metų, kas aiškiai suponuoja straipsnio neveiksmingumą.³³ Paminėtina, kad didžioji dalis ikiteisminių tyrimų, vykdomų dėl įtariamo neteisėto praturtėjimo, apskritai nepasiekia teismo. Neteisėto praturtėjimo straipsnis yra visiškai neveiksmingas bei kiekvienais metais pagal šį straipsnį ištiriamų veikų bei nutiesiamų asmenų, ženkliai mažėja.³⁴ „Pagrindinė problema, trukdanti pasiekti geresnių neteisėto praturtėjimo veikų ištyrimo rezultatų, – nepaneigiami įtariamųjų pateikti duomenys apie savo turto kilmę. Turto įgijimas dažniausiai grindžiamas giminaičių santaupomis, kurias jie kaupė visą gyvenimą, arba paskolų sutartimis, kurių tikrumo neįmanoma patikrinti. Skolintojai dažnai jau būna mirę, tad nustatyti, ar paskolos sutartis tikrai sudaryta, ar joje nurodyta pinigų suma tikrai paskolinta, tampa neįmanoma. Tais atvejais, kai ir

²⁸ Skirmantas Bikelis, „Baudžiamosios ir mokesčių teisės sankirta: atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą ir *non bis in idem* principas“, *Teisės problemos*, (2015, Nr. 2(88)), 54–69.

²⁹ Marijus Šalčius, „Neteisėtas praturtėjimas: lūkesčiai ir realijos“, *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, (2013, Nr. 9).

³⁰ Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją, *Žin.* (2006, Nr. 136–5145).

³¹ *Žr.* išnašą 3: Skirmantas Bikelis et al, p. 312.

³² Ten pat.

³³ Dovilė Murauskienė, „Baudžiamoji atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą: pradėta taikyti?“, *Lietuvos teisė 2020: esminiai pokyčiai*, (MRU, 2020), p. 106–113.

³⁴ Pavyzdžiui, remiantis Lietuvos Respublikos Prokuratūros veiklos ataskaita, 2022 m. užregistruotos 29 neteisėto praturtėjimo veikos (2021 m. – 28, 2020 m. – 27), o ištirtos vos 4 (2021 m. – 6, 2020 m. – 7). Taigi per metus ištirtų šių veikų dalis sudaro tik 14 proc. (2021 m. – 21 proc.). Dėl neteisėto praturtėjimo baigti 32 ikiteisminiai tyrimai (2021 m. – 25, 2020 m. – 20), iš kurių 28 nutraukti (2021 m. – 20, 2020 m. – 13), 4 bylos su kaltinamuoju aktu perduotos nagrinėti teismui (2021 m. – 5, 2020 m. – 7). Priimta 14 nutarimų atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą (2021 m. – 15, 2020 m. – 33). Lietuvos Respublikos Prokuratūros 2021 m. veiklos ataskaita, (2021, Nr. 17.9.- 1921).

paskolos davėjas, ir gavėjas teigia, kad pagal sutartį vienas skolino, o kitas – skolinosi, pradedamos tirti paskolos davėjo galimybės paskolinti nurodytą sumą ir dėl to išsiplėčia tyrimo ribos.³⁵ „Nesugebėjimas ištrūkti iš nekaltumo prezumpcijos veikimo srities tapo pagrindine priežastimi, dėl kurios neteisėto praturtėjimo kriminalizavimas pasirodė esąs labai neveiksmingas.“³⁶ Kitaip tariant, tiriant asmenų turta, kuris gali būti susijęs su neteisėtu praturtėjimu, teisėsaugos institucijoms tampa itin sunku įrodyti neteisėtą tiriamo turto kilmę.

Paminėtina, kad abejodama neteisėto praturtėjimo straipsnio atitiktimi Konstitucijai, LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesija kreipėsi į KT su prašymu nuspręsti, ar BK 189¹ straipsnis neprieštarauja Konstitucijos 23 (nuosavybės neliečiamumas) ir 31 (nekaltumo prezumpcija) straipsniams ir konstituciniam teisinės valstybės principui. KT nutarimu pripažino, kad nagrinėjamas straipsnis neprieštarauja Konstitucijai.³⁷

Nagrinėjant neteisėto praturtėjimo instituto taikymą praktikoje, LAT pasisakė, kad: „teismas, nustatydamas, jog turtas negalėjo būti įgytas iš teisėtų pajamų, nesaistomas būtinumo remtis įrodytais faktais apie neteisėtą turto kilmę. Loginė konstrukcija „turtas, kuris negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis“ iš esmės reiškia, kad finansiniai šaltiniai turtui įgyti tiksliai nenustatyti, tačiau, patikrinus visus galimus teisėtus šio turto gavimo būdus, aiškiai matyti, jog turtas negalėjo būti įgytas nė vienu iš jų. Nepaisant to, įrodinėjant BK 189¹ straipsnio 1 dalyje nustatyto nusikaltimo sudėtį, būtina paisyti nekaltumo prezumpcijos principo ir iš jo kylančių reikalavimų. Įrodinėjant aplinkybę, jog turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis, negali būti pažeistas nekaltumo prezumpcijos principas. <...> Vadovaujantis šiuo principu, kaltinamasis neturi pareigos įrodinėti praturtėjimo teisėtumo. Įrodyti, kad asmuo turėjo šį turta nuosavybės teise, žinodamas arba turėdamas ir galėdamas žinoti, kad tas turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis, yra kaltinančios šalies pareiga.“³⁸ Kitaip tariant, asmeniui nėra perkeliama įrodinėjimo pareiga baudžiamajame procese, tačiau kaltinančioji šalis – valstybė, atstovaujama prokuroro, turi pareigą įrodyti, kad buvo padaryta nusikalstama veika ir turtas buvo įgytas neteisėtais būdais. „Todėl savininko nesugebėjimas pagrįsti turimo turto teisėtomis pajamomis savaime nėra pakankamas kaltumui nustatyti. Tam turi būti vertinami duomenys apie turto įgijimo aplinkybes, turto savininko ir jo šeimos narių gyvenimo būdą, darbinės veiklos pobūdį ir stažą, turimus verslus, įtrauktas ir galbūt neįtrauktas į apskaitą pajamas, paimitas paskolas, paveldėtą turta, išlaidas, ryšius su asmenimis, apie kurių neteisėtą veiklą turima duomenų, ir kt.“³⁹ Isticijoms kyta sunkumų įrodinėjant turto nusikalstamą kilmę, kadangi tiriami asmenys pateikia nenuginčijamus įrodymus dėl jų turimo turto teisėtumo. Dažnai turto kilmė yra grindžiama faktais bei aplinkybėmis, kurių institucijos neturi galimybės patvirtinti ar paneigti, dėl ko neteisėto praturtėjimo straipsnis yra neveiksmingas.

³⁵ Ten pat.

³⁶ Skirmantas Bikelis, „Modeling the patterns of civil confiscation: balancing effectiveness, proportionality and the right to be presumed innocent“, *Baltic Journal of Law & Politics*, (2020, Nr. 13(2)).

³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 189¹ straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-87-719/2019, Nr. 2K-48/2014, Nr. 2K-P-93/2014, Nr. 2K-75/2014, Nr. 2K-274-511/2015, Nr. 2K-111-677/2016.

³⁹ Ten pat.

CIVILINIO TURTO KONFISKAVIMO INSTITUTO SAMPRATA, REGLAMENTAVIMAS BEI PALYGINIMAS NACIONALINĖJE IR TARPTAUTINĖJE TEISĖJE

Ištyrus teisiųjų instrumentų, skirtų siekio „kad nusikalsti neapsimokėtų“ įgyvendinimui, esmę bei taikymo praktikoje problematiką, tampa svarbu išnagrinėti ir sąlyginai naują civilinio turto konfiskavimo institutą bei įvertinti jo potencialą pakeisti išnagrinėtas teises priemones.

Civilinis turto konfiskavimas, pasekus užsienio valstybių⁴⁰ pavyzdžiu, Lietuvoje buvo įvestas siekiant veiksmingai kovoti su vis sudėtingėjančiomis nusikalstamomis veikomis ir iš jų gauto neteisėtos kilmės turto slapstymu. „Šiuo metu daugelyje ES valstybių tam tikromis sąlygomis galimas turto konfiskavimas, nesant teismo apkaltinamojo nuosprendžio. Dažniausiai toks konfiskavimas yra siejamas su konkrečiais baudžiamaisiais procesais ir vykdomas taikant baudžiamuosius įstatymus. Tačiau kai kuriose ES valstybėse <...> turto konfiskavimas galimas ir jo nesiejant su formaliais baudžiamosiomis procedūromis bei kaltinimais dėl konkrečių nusikaltimų padarymo.“⁴¹

Siekiant priimti CTKĮ, buvo nutarta jame įtvirtinti civilinio turto konfiskavimo institutą ir reglamentuoti konfiskavimo teisinius pagrindus, sąlygas ir tvarką. Buvo nuspręsta, kad konfiskuotinas turtas „turėtų būti laikomas neproporcingu asmens teisėtoms pajamoms, kai šio turto vertė neatitinka asmens teisėtų pajamų ir šis skirtumas viršija 2000 bazinių bausmių ir nuobaudų dydžio sumą.“⁴² Pagrindinis 2020 m. priimto CTKĮ tikslas – organizuoto nusikalstamumo, korupcijos ir savanaudiškų nusikaltimų prevencija.⁴³

Teisės mokslininkų tarpe vyrauja nuomonės, kad turto konfiskavimas civiliniame procese dėl žemesnio įrodinėjimo standarto pilna apimtimi leidžia įgyvendinti principą „iš neteisės negali atsirasti teisė“.⁴⁴ Civilinis turto konfiskavimas „gali būti pritaikytas siekiant paimti bet kokią neteisėtu būdu (nebūtinai nusikalstamu) gautą turtinę naudą. Tam tereikia nustatyti neatitikimą tarp asmens teisiškai pagrįstų ir faktiškai turimų pajamų ir turto bei surinkti duomenų, kurie leistų manyti, kad teisiškai pagrįstas pajamas viršijantis turtas nėra gautas iš teisėtų šaltinių (tiesa, šiai procedūrai gali būti nustatomi saugikliai, kad ji nebūtų pernelyg plačiai taikoma, taip mažinant nepagrįstos konfiskacijos riziką bei užtikrinant racionalų teisės saugos

⁴⁰ Pav.: Italija, Jungtinė Karalystė, Bulgarija, Prancūzija, Vokietija, Airija, Slovėnija ir kt.

⁴¹ Aiškinamasis raštas Nr. XIII-3216 „Lietuvos Respublikos turto civilinio konfiskavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos baudžiamosio kodekso 189¹ straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 1 straipsnio pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos gyventojų turto deklaravimo įstatymo Nr. I-1338 1, 2, 3, 4, 5, 9 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 7³ straipsniu įstatymo projektu“, (2019 02 11, XIII-3216).

⁴² Ten pat.

⁴³ Lietuvos Respublikos civilinio turto konfiskavimo įstatymas, (2020-03-31, Nr. XIII-2825), 1 str. 2 d.

⁴⁴ Žr. išnašą 3: Skirmantas Bikelis et al, p. 328.

institucijų resursų panaudojimą).⁴⁵ Kuo didesnė teisiškai nepagrįsto turto vertė, tuo didesnė tikimybė, kad jis yra įgytas neteisėtu būdu.

Pasak teisės mokslininkų, civilinė konfiskacija dėl savo skirtumų nuo baudžiamajame procese taikomų turto paėmimo mechanizmų yra efektyvesnis būdas paimiti neteisėtai įgytą turtą, kadangi: 1) taikymas nepriklauso nuo baudžiamojo proceso eigos ir ar apskritai baudžiamasis procesas yra vykdomas; 2) taikomi kitokie įrodinėjimo standartai (tikimybių pusiausvyros arba įrodymų persvaros), kai baudžiamojo proceso metu tampa pernelyg sudėtinga įrodyti asmens kaltumą, kadangi sprendžiamas klausimas ne dėl asmens nubaudimo, o tik dėl turtinio pobūdžio restitucinių ir prevencinių priemonių, įgyvendinančių principą „iš neteisės negali kilti teisė“; 3) netaikoma nekaltumo prezumpcija bei įrodinėjimo našta yra perkeliama atsakovui, nustatant jo pareigą paneigti atsakovui nenaudingas prezumpcijas; 4) procesas laikomas operatyvesniu ir koncentruotesniu, kadangi yra susiaurinamas tyrimo ir nagrinėjimo dalykas, nesprendžiant asmens kaltumo klausimo.⁴⁶

Išnagrinėjus civilinio turto konfiskavimo reglamentavimą nacionalinėje teisėje tampa svarbu išanalizuoti ir šio instituto teisinį reguliavimą užsienio valstybių teisėje, o ypač civilinio turto konfiskavimo taikymo pirmtakėmis laikomose valstybėse, bei palyginti jį su Lietuvoje galiojančiu civilinės konfiskacijos teisiniu reglamentavimu.

Viena iš pirmųjų valstybių savo teisinėje sistemoje įvedusių civilinį turto konfiskavimą laikoma Italija dėl ypatingai opios grėsmingos organizuoto nusikalstamumo (mafijos) problemos visos valstybės lygmeniu. Italijoje dar nuo 1982 metų yra taikomas nuo baudžiamojo proceso visiškai nepriklausomas prevencinis neteisėtos kilmės turto arešto ir konfiskavimo mechanizmas, prilyginamas civiliniam turto konfiskavimui. Pagal Italijos teisę, turto konfiskavimas nėra bausmė, o viena iš administracinių saugumo priemonių, taikomų tiek nuteistiems, tiek nenuteistiems, bet pavojingą veiką įvykdžiusiems asmenims. Svarbu tai, kad šioms priemonėms nėra taikomas asmens padėtį sunkinančio įstatymo galiojimo atgal draudimas. Civilinį turto konfiskavimą atitinkanti procedūra gali vykti net ir ne pradėjus baudžiamojo proceso ar lygiagrečiai jam, tačiau nepriklauso nuo jo rezultato. Proceso metu yra atliekamas turto, ekonominės finansinės veiklos tyrimas (kuris atliekamas ir sutuoktinių, vaikų, per paskutinius penkerius metus kartu gyvenusių asmenų ir juridinių asmenų, su kuriais minėti asmenys turėjo tiesioginių ar netiesioginių ryšių, atžvilgiu), kurio metu nustatoma disproporcija tarp teisėtai pagrįstų ir faktinių pajamų bei taikoma tokio turto neteisėtumo prezumpcija, kurią asmuo turi galimybę paneigti, pateikdamas turto teisėtumą įrodančius duomenis. Asmeniui to nepadarus, teismas nutaria konfiskuoti teisėtomis pajamomis nepagrįstą turtą. Nesant galimybės konfiskuoti turtą, konfiskuojamas tokios pačios vertės turtas ar pinigai. Konfiskavimas pagal Antimafijos kodeksą gali būti taikomas ne tik galimai mafijai priklausantiems asmenims, tačiau ir tiems, kurių veikla gali kelti pavojų visuomenės ir valstybės saugumui, taip pat asmenims, kuriems yra taikomos tarptautinės ekonominės finansinės sankcijos.⁴⁷

Italijos teisėje numatytų prevencinių priemonių teisėtumas buvo ginčijamas EŽTT, kuris konstatavo, kad prevencinių priemonių taikymo procese asmeniui yra užtikrinama galimybė apginti savo teisėtai įgytą turtą nuo konfiskavimo. EŽTT pažymėjo, kad turtas, kuris įgytas neteisėtai, buvo konfiskuotas siekiant užkirsti kelią asmeniui, galimai priklausiusiam nusikalstamai organizacijai, galėjusiam tiesiogiai ar netiesiogiai disponuoti turtu, siekiu gauti

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Žr. išnašą 3: Skirmantas Bikelis et al., p. 194–196.

naudos sau ar nusikalstamai organizacijai, tokiu būdu pakenkiant visuomenei. Konfiskavimu buvo siekiama užkirsti kelią neteisėtai, visuomenei pavojingu būdu naudoti turtą, kurio teisėta kilmė nebuvo nustatyta.⁴⁸

Jungtinėje Karalystėje civilinio turto konfiskavimo procedūra, kuri buvo įtvirtinta 2002 metais Nusikalstamu būdu įgytų pajamų įstatyme, taip pat gali vykti nesant baudžiamojo proceso, konfiskuojant turtą, kurio kilmė jau šiame magistro baigiamajame darbe minėto tikimybių pusiausvyros principo pagrindu nustatoma kaip nusikalstama. Pabrėžtina, kad procesas inicijuojamas, jeigu turto, kuris gali būti konfiskuojamas, vertė yra ne mažesnė kaip 10 000 GBP (~11 500 Eur.). Priešingai nei aukščiau aptartų valstybių teisinėse sistemose, Jungtinėje Karalystėje asmeniui procese nėra taikomos jam nepalankios prezumpcijos ir nėra perkeliama įrodinėjimo našta. Įrodinėjimo pareiga tenka Rimto organizuoto nusikalstamumo agentūrai, tačiau jos pareigūnai neprivalo įrodyti konkrečios nusikalstamos veikos, iš kurios yra įgytas konfiskuotinas tiriamas turtas. Jungtinėje Karalystėje civilinis turto konfiskavimas yra itin veiksmingas dar ir dėl to, kad procesas gali būti pradėtas net ir tada, kai asmuo baudžiamojo proceso metu yra išteisintas dėl nusikaltimų, kurie civilinio turto konfiskavimo procese yra pripažįstami neteisėtu būdu gauto turto šaltinis. Tai yra pasiekama vadovaujantis žemesniu įrodinėjimo standartu.⁴⁹

Prancūzijoje civilinis turto konfiskavimas 2007 metais buvo įtvirtintas Įstatyme dėl neteisėtos veikos pajamų ir priemonių konfiskavimo, administravimo ir paskirstymo. Šio įstatymo tikslas – sudaryti sąlygas civiline tvarka konfiskuoti iš neteisėtos veikos gautą arba tokia veikai vykdyti naudojamą turtą, kad asmenys, kurie turi teises į tokį turtą arba naudojami šiuo turtu, negalėtų įgyti naudos iš nusikalstamos kilmės turto. Nagrinėjamas įstatymas taip pat numato nusikalstamos kilmės areštuoto ar konfiskuoto turto, taikant federalinius įstatymus, administravimą ir leidžia šį turtą skirti socialiai naudingiems tikslams, o ypač pagalbai asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų, be to, nusikaltimų prevencijai, atskleidimui bei slopinimui.⁵⁰ Esant įtarimui, kad turtas gali būti sunaikintas, sugadintas ar iššvaistytas, taikomas konfiskuotino turto areštas.⁵¹ Trečiojo asmens, kuriam yra perleistas neteisėtos kilmės turtas, nesąžiningumas yra preziumuojamas, kai asmuo, susijęs su konfiskuotino turto savininku, yra jo sutuoktinis, artimas giminaitis, asmuo gyvenantis po jo stogu, jo partneris ar juridinis asmuo, kurio administratorius jis yra arba kurį kontroliuoja.⁵² Paminėtina, kad būtent Prancūzijoje gimė idėja, kuri vėliau išplito ir kitose Europos šalyse, neteisėtos kilmės turtą konfiskuoti jo vertė, todėl ši taisyklė yra taikoma ir civiliniam turto konfiskavimui.

Bulgarijoje taikant civilinį turto konfiskavimą, kuris buvo reglamentuotas 2012 m. Bulgarijos Neteisėtai įgyto turto konfiskavimo į valstybės išdą įstatyme, nepriklausomai nuo baudžiamojo proceso eigos, konfiskuojamas įstatymuose numatytų padarymu įtariamo asmens bei asmens, kuris yra nubaustas administracine tvarka už didelę turtinę naudą davusį pažeidimą, turimas turtas, kurio teisėtos kilmės asmuo negalėjo pagrįsti, jeigu skirtumas tarp jo teisėtų pajamų ir turto yra reikšmingas, t. y. viršija 250 000 BGN (~128 000 Eur.). Taigi Bulgarijoje

⁴⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Arcuri and three others v. Italy*, paraiškos Nr. 52024/99, (2001).

⁴⁹ Žr. išnašą 3: Skirmantas Bikelis et al, p. 180–91.

⁵⁰ Prancūzijos Įstatymas dėl neteisėtos veiklos pajamų ir priemonių konfiskavimo, administravimo ir paskirstymo, C-52.2, I SKYRIUS, 1 str.

⁵¹ Ten pat, 14 str.

⁵² Ten pat, 10 str.

Commented [GL1]: Ar tai tikrai magistro baigiamasis darbas?

taikoma minimali konfiskuotino turto vertė yra palyginti didelė. Turto tyrimo metu yra tiriamas 10 metų laikotarpis. Civilinės konfiskacijos procese yra taikoma turto neteisėtumo prezumpcija, dėl ko turto teisėtumo įrodinėjimo našta yra perkeliama pačiam asmeniui. Asmens neteisėtu būdu įgytas turtas, kuris yra perleistas atlygintinai ar neatlygintinai tretiesiems asmenims, kurie galėjo žinoti, kad turtas yra gautas iš neteisėtų pajamų, taip pat kartu su asmens sutuoktiniu ar sugyventiniu įgytas turtas, sutuoktinio, sugyventinio ar pilnamečių vaikų turimas neteisėtos kilmės turtas. Procese taip pat gali būti konfiskuojamas buvusiam sutuoktiniui, artimiesiems giminaičiams, asmens valdomam juridiniam asmeniui ar juridiniam asmeniui, kurio atsakingi darbuotojai galėjo numatyti, kad turtas buvo įgytas neteisėtu būdu. Nesant galimybės konfiskuoti turtą, gali būti išieškoma jo vertę atitinkanti pinigų suma.⁵³

Tuo tarpu Vokietijoje nėra įtvirtintas civilinio turto konfiskavimo institutas, todėl turto paėmimo valstybės nuosavybės sistema veikia baudžiamosios, o ne civilinės konfiskacijos principu. Vokietijoje turto konfiskavimas išimtinai yra siejamas su baudžiamuoju procesu. Tačiau 2017 m. liepos 1 d. Vokietijoje įsigaliojo naujas Baudžiamosios teisės reformos įstatymas dėl nusikalstamu būdu įgytų pajamų, į kurį buvo perkelta ES 2014/42/ES direktyva dėl nusikaltimo priemonių ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų išaldymo ir konfiskavimo, kuriame buvo kodifikuotas *konfiskavimas be apkaltinamojo nuosprendžio*. Atliekant tyrimą dėl organizuoto nusikalstamumo, terorizmo, prekybos narkotikais, prekybos žmonėmis ir mokesčių vengimo konfiskavimui nebūtina pateikti įrodymų apie individualiai padarytą nusikalstamą veiką. Vietoje to, galima konfiskuoti turtą, jei teismas yra įsitikinęs, kad konkretaus turto šaltinis yra nusikalstama veika.⁵⁴ Nors Vokietijoje nėra įtvirtintas civilinio turto konfiskavimo institutas, tačiau konfiskavimas be apkaltinamojo nuosprendžio savo esme yra itin panašus į civilinę konfiskaciją – siekiama prevencijos prieš organizuotą nusikalstamumą ir itin sunkius nusikaltimus, iš kurių asmenys gauna turtinę naudą, kad nusikalsti neapsimokėtų.

Šiuo atveju taip pat pažymėtina, kad Lietuvoje, palyginus su kitomis užsienio valstybėmis, civilinio turto konfiskavimo institutas buvo įvestas palyginti vėlai – net dviem-keturiais dešimtmečiais vėliau nei nagrinėtose užsienio valstybėse, kas galėjo lemti ne tokį veiksmingą ir efektyvų neteisėtos kilmės turto paėmimą valstybės naudai. Kita vertus, taip pat postsovietinėje Bulgarijoje civilinis turto konfiskavimo institutas buvo įvestas palyginti vėlai.

CIVILINIO TURTO KONFISKAVIMO INSTITUTO POTENCIALAS PASIEKTI ANKSTESNIŲ TEISINIŲ PRIEMONIŲ, ĮGYVENDINANČIŲ SIEKĮ „KAD NUSIKALSTI APSIMOKĖTŲ“, TIKSLUS

Autorės nuomone, siekiant išanalizuoti civilinio turto konfiskavimo potencialą pakeisti ankstesnes teises priemones, įgyvendinančias principinę nuostatą „kad nusikalsti neapsimokėtų“, svarbu išnagrinėti instituto atitiktį pamatiniams teisės principams – nekaltumo prezumpcijos principui, teisės į nuosavybę principui bei proporcingumo principui. Atsižvelgiant

⁵³ Žr. išnašą 3: Skirmantas Bikelis et al, p. 206–213.

⁵⁴ Vokietijos Baudžiamosios teisės reformos įstatymas dėl nusikalstamu būdu įgytų pajamų, (2017, 1(22)).

į tai, civilinio turto konfiskavimo potencialas įgyvendinti principinę nuostatą „kad nusikalsti neapsimokėtų“ bus vertinamas pamatinių teisės principų kontekste.

CIVILINIO TURTO KONFISKAVIMO ATITIKTIS NEKALTUMO PREZUMPCIJOS PRINCIPUI

Nekaltumo prezumpcijos principas yra universaliai pripažįstamas pamatinis teisės principas baudžiamajame procese. Bet kokia sistema, pagal kurią asmuo būtų laikomas kaltu vien dėl to, kad yra kaltinamas, neatitiktų visuotinai pripažintų teisingumo standartų. Nekaltumo prezumpcija pakreipia teisingumo svarstyklės kaltinamojo naudai, nes reikalauja, kad kaltinančioji pusė neabejotinai įrodytų asmens kaltę.⁵⁵

Konvencijoje yra įtvirtintas nekaltumo prezumpcijos principas, apibrėžiant, kad: „Kiekvienas žmogus, kaltinamas nusikaltimo padarymu, laikomas nekaltu tol, kol jo kaltumas neįrodytas pagal įstatymą.“⁵⁶ Antrinant šiai nuostatai pasakytina, kad asmuo yra nekaltas, kol teismas, remdamasis įstatymu, neįrodo jo kaltės. Taigi akivaizdu, kad nekaltumo prezumpcijos principas yra išskirtinai siejamas su baudžiamuoju procesu, tačiau šiame straipsnyje nagrinėjamas civilinis turto konfiskavimo institutas yra civilinė teisinės gynybos priemonė, kuriai, kaip jau nustatyta, yra taikomi žemesni įrodinėjimo nei baudžiamajame procese standartai. Taip pat nustatyta, kad sprendžiant klausimą dėl civilinio turto konfiskavimo, nėra sprendžiama dėl asmens kaltumo, todėl nekaltumo prezumpcijos principas taipogi nėra taikomas. „Civilinis turto konfiskavimas laikomas svarbia valstybės politikos priemone kontroliuojant sunkius savanaudiškus, organizuotus, taip pat korupcinius nusikaltimus, prisidedantis prie to, kad „nusikaltimai neapsimokėtų“ paimant iš nusikaltimų gaunamą naudą. Tokios griežtos priemonės proporcingumas grindžiamas visuomenės intereso apsaugoti nuo sunkių, organizuotų, savanaudiškų, korupcinių nusikaltimų svarba. Tačiau konfiskavimas taikomas civilinio proceso pagrindu, kuriame nesprendžiamas asmens kaltumo klausimas. Atitinkamai, siekiant nepažeisti nekaltumo prezumpcijos, negalima teigti, kad konfiskuojamas turtas yra gautas iš asmens padarytų nusikaltimų, dėl kurių jis nėra nuteistas.“⁵⁷ Tačiau nepaisant to, civilinio turto konfiskavimo atitiktis nekaltumo prezumpcijai buvo ne kartą skundžiama EŽTT bei susirūpinimus šia tema yra išreiškęs ir Seimo Nacionalinis saugumo ir gynybos komitetas, kuris pažymėjo, kad civilinio turto konfiskavimo reglamentavimas galėtų sukelti diskusijų, ar jis nepažeidžia nekaltumo prezumpcijos bei asmenų lygybės prieš įstatymą principo, *inter alia* tai galėtų reikšti, kad pavieniais atvejais baudžiamasis procesas asmens atžvilgiu būtų pradamas siekiant jam pritaikyti civilinę konfiskaciją – ne siekiant baudžiamojo proceso, o prevencijos tikslų.⁵⁸ Be to, KT yra konstatavęs, kad Konstitucijoje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija negali būti aiškinama vien lingvistiškai, kaip susijusi vien su baudžiamuoju procesu. Priešingai –

⁵⁵ Andrew Stumer et al, *The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives*, (Bloomsbury Publishing Plc, 2010), p. xxxvii.

⁵⁶ Europos žmogaus teisių pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 6 str. 2 d., Žin. (1995, Nr. 40–987).

⁵⁷ Skirmantas Bikelis, Simonas Mikšys, *Civilinio turto konfiskavimo perspektyvos Lietuvoje*, (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2018).

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto išvada dėl Turto civilinio konfiskavimo įstatymo projekto, (2019 12 06, Nr. XIIIIP-3214(2)).

vertinant ją kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, ji turi platesnį turinį, dėl ko negali būti siejama vien su baudžiamaisiais teisiniais santykiais.⁵⁹ Kitaip tariant, nekaltumo prezumpcijos principas tam tikrais aspektais svarbus ir civilinio turto konfiskavimo taikymo kontekste.

Dėl civilinio turto konfiskavimo atitikties nekaltumo prezumpcijos principui ne kartą buvo kreiptasi į EŽTT. Pavyzdžiui, EŽTT byloje *Butler v. United Kingdom* pareiškėjas, remdamasis Konvencijos 6 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija, skundėsi, kad buvo pažeista jo teisė būti nelaikomam kaltu, nes jis buvo priverstas prisiimti pareigą neabejotinai įrodyti (baudžiamosios teisės standartas), kad pinigines lėšos nebuvo susijusios su prekyba narkotikais, t. y. įrodyti teisėtą pinigų kilmę. Pareiškėjas pabrėžė, kad jo manymu, nagrinėjamas procesas yra baudžiamojo pobūdžio, todėl asmeniui turėtų būti taikomos baudžiamojo proceso garantijos. Pareiškėjas teigė, kad jo pinigų konfiskavimas iš tikrųjų buvo griežta baudžiamoji sankcija, paskirta nesilaikant procesinių garantijų, jam suteiktų pagal Konvencijos 6 straipsnį. Tačiau EŽTT pažymėjo, kad nei pareiškėjui, nei jokiai kitai šaliai niekada nebuvo pareikšti baudžiamieji kaltinimai ir pripažino, kad sprendimas taikyti civilinį turto konfiskavimą nereiškia asmens pripažinimo kaltu dėl nusikaltimo padarymo. Teismas konstatavo, kad nutarimas konfiskuoti turtą buvo prevencinė priemonė, kuri niekaip nėra susijusi su baudžiamąja sankcija, kadangi civilinė konfiskacija buvo pritaikyta tikslu ne nubausti asmenį, o išimti galimai su prekyba narkotikais susijusius pinigus iš teisėtos apyvartos.⁶⁰

Analogišką išvadą EŽTT pateikė ir byloje *Arcuri and three others v. Italy*, kurioje pareiškėjai, remdamiesi Konvencijos 6 straipsnio 1 ir 3 dalimis, skundėsi dėl proceso prevencinių priemonių taikymo nesąžiningumo. Teismas pažymėjo, kad pagal Italijos teisę, sąvoka „esant pakankamiems įrodymams“, nustato prezumpciją, kad asmens, įtariamo priklausymu nusikalstamai organizacijai, turtas yra pajamos, gautos iš neteisėtos veiklos, arba buvo įgytas už šias pajamas. EŽTT pabrėžė, kad Italijos teisėje numatytos prevencinės priemonės, skirtingai nei bausmės, nėra siejamos su asmens kaltės nustatymo klausimu, bet skirtos užkirsti kelią nusikaltimams ir neprilygsta baudžiamajai sankcijai. Įvertinus šiuos motyvus padaryta išvada, kad civilinis turto konfiskavimas nėra siejamas su baudžiamuoju procesu, nėra nustatinėjama asmens kaltė, dėl ko nėra pažeidžiamas nekaltumo prezumpcijos principas.⁶¹

Atkreiptinas dėmesys ir į jau nagrinėtą LT KT nutarimą dėl išplėstinio turto konfiskavimo atitikties Konstitucijoje įtvirtintam nekaltumo prezumpcijos principui,⁶² pagal kuriame pateiktus išaiškinimus galima daryti išvadas ir dėl civilinio turto konfiskavimo. Kaip ir išplėstinio turto konfiskavimo atveju, taip ir asmens atžvilgiu taikant civilinę konfiskaciją, asmuo neturi įrodinėti, kad jis nepadarė nusikalstamos veikos, o tik pagrįsti turimo turto teisėtą kilmę. Dėl to, vadovaujantis minėtu KT išaiškinimu, vertinant civilinės konfiskacijos atitiktį nekaltumo prezumpcijos principui, darytina analogiška išvada, kad kaltinančiajai pusei surinkus pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad teisėtų asmens pajamų neatitinkantis turtas buvo įgytas neteisėtu būdu, asmeniui perkėlus teisėtos turto kilmės įrodinėjimo našta, nėra pažeidžiamas konstitucinis nekaltumo prezumpcijos principas.

⁵⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. sausio 16 d. nutarimai.

⁶⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Butler v. United Kingdom*, paraiškos Nr. 41661/98, (2002).

⁶¹ Žr. išnašą 47.

⁶² Žr. išnašą 20.

CIVILINIO TURTO KONFISKAVIMO ATITIKTIS TEISĖS Į NUOSAVYBĘ PRINCIPUI

Nuosavybės teisių apsauga yra vienas svarbiausių teisinės valstybės suteikiamų garantų jos piliečiams ir gyventojams. Nuosavybės teisė yra įtvirtinta Konstitucijoje ir suteikia asmenims teisę jiems priklausančią nuosavybę valdyti, naudoti bei ja disponuoti, be kita ko, ir daugelyje tarptautinės teisės aktų, pavyzdžiui, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija įtvirtina nuostatą, kad: „Kiekvienas turi teisę valdyti teisėtai įgytą nuosavybę, ja naudotis, disponuoti ir palikti paveldėtojams. Nuosavybė negali būti atimta, išskyrus atvejus, kai tai yra būtina visuomenės poreikiams ir tik įstatymo nustatytais atvejais bei sąlygomis laiku ir teisingai už ją atlyginant.“⁶³

EŽTT byloje *Arcuri and three others v. Italy* pareiškėjai, remdamiesi Konvencijos 1 Protokolo 1 straipsnyje įtvirtinta teise į nuosavybę, skundėsi, kad jų atžvilgiu pritaikius prevencinę konfiskavimo priemonę – civilinį turto konfiskavimą, buvo pažeista jų teisė taikiai naudotis savo nuosavybe. Teismas pažymėjo, kad ginčijamas konfiskavimas neabejotinai buvo kišimasis į pareiškėjų teisę naudotis savo nuosavybe, tačiau turto konfiskavimu buvo siekiama užkirsti kelią naudoti jį siekiant turtinės naudos sau ar nusikalstamai organizacijai, kuriai pirmasis pareiškėjas galėjo priklausyti, tokiu būdu pakenkiant visuomenei. Atitinkamai, nors iš pareiškėjų ir buvo atimta nuosavybė, tačiau tai buvo padaryta remiantis Konvencijos 1 protokolo 1 straipsnio antroje pastraipoje valstybės teise priimti „tokius įstatymus, kurie, jos manymu, yra būtini siekiant kontroliuoti nuosavybės naudojimą pagal bendrąjį interesą,“ todėl civilinis turto konfiskavimas buvo įstatyme numatytas įsikišimas. EŽTT nuomone, tokio konfiskavimo tikslas tarnauja bendrajai interesui, kadangi turto konfiskavimu buvo siekiama užkirsti kelią neteisėtam ir visuomenei pavojingam neteisėtos kilmės turto naudojimui, t. y. civilinis turto konfiskavimas yra nusikalstamumo prevencijos dalis.⁶⁴ Pabrėžtina, kad EŽTT padarė identišką išvadą analogiškoje byloje *Raimondo v. Italy* (paraiškos Nr. 12954/87, 1994).

Analogiškos minėtoms byloms išvados buvo padarytos ir EŽTT byloje *Gogitidze and others v. Georgia*, kurioje pareiškėjai skundėsi, remdamiesi Konvencijos 1 protokolo 1 straipsnyje įtvirtinta teise į nuosavybę, kritikuodami naujas politines ir teises reformas, kaltinant valdančiąsias jėgas antidemokratiniais valdymo metodais ir teisės aktų, įskaitant konfiskavimą reglamentuojančius teisės aktus, pritaikymu savo užgaidoms. Pareiškėjai nurodė, kad jų turtas buvo konfiskuotas savavališkai, valdžios institucijoms teigiant, kad pirmojo pareiškėjo turtas buvo gautas iš korupcinės veiklos, nors asmenų atžvilgiu nebuvo priimtas joks apkaltinamasis nuosprendis, įrodantis minėtą veiklą. Pareiškėjai skundėsi, kad jiems konfiskacijos procese buvo perkelta įrodinėjimo našta bei kad konfiskavimo priemonė jų atžvilgiu prilygo baudžiamajai sankcijai. EŽTT, paneigdamas pareiškėjų poziciją, konstatavo, kad pareiškėjų turto konfiskavimas pilna apimtimi atitiko Konvencijos 1 protokolo 1 straipsnyje numatytą teisėtumo reikalavimą bei pritaikytomis priemonėmis buvo siekiama prevencinio tikslo. Civilinio proceso *in rem* tikslas buvo užkirsti kelią nepagrįstam praturtėjimui iš korupcijos, *inter alia* siekiant veikti prevenciškai parodant kitiems asmenims, kad net jiems ir nebūnant

⁶³ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, (2016/C 326/02), 17 str.

⁶⁴ Žr. išnašą 47.

nubaustiems baudžiamojo proceso tvarka, vis dėlto nebūtų užtikrinama turtinė nauda jiems ar jų šeimos nariams, pasitelkiant civilinio turto konfiskavimo institutą. Todėl EŽTT konstatavo, kad ginčijama konfiskavimo priemonė buvo pritaikyta atsižvelgiant į bendrojo intereso užtikrinimą, kad neteisėtos kilmės turto naudojimas nesuteiktų naudos pareiškėjams ir nepakenktų visuomenei. Pažymėtina, kad civilinis procesas turto konfiskavimui akivaizdžiai buvo politikos, kuria siekiama užkirsti kelią korupcijai, dalis. EŽTT padarė išvadą, kad civilinio turto konfiskavimo procesas atitiko tarptautinius standartus, nepažeidė reikalaujamos teisingos pusiausvyros, dėl ko nebuvo pažeista pareiškėjų teisė į nuosavybę.⁶⁵

Šiuo atveju vėlgi paminėtinas išnagrinėtas KT nutarimas dėl išplėstinio turto konfiskavimo, remiantis kuriuo galima daryti išvadą ir dėl civilinio turto konfiskavimo instituto atitikties konstituciniam teisės į nuosavybę principui. Atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijoje įtvirtinta nuosavybės neliečiamybė nėra absoliuti, minėtame KT nutarime buvo išaiškinta, jog paisant principo, kad joks asmuo negali turėti naudos iš padaryto teisės pažeidimo, neteisėtu būdu įgytas turtas gali būti paimamas valstybės nuosavybėn. Atsižvelgiant į tai, asmuo protingai negali tikėtis, kad jo nuosavybės teisė bus ginama Konstitucijos, nacionalinių bei tarptautinių teisės aktų kontekste. Taigi vadovaujantis minėtu KT nutarimu galima daryti išvadą, kad ir civilinio turto konfiskavimo institutas, *inter alia* analogiškai išplėstiniam turto konfiskavimui, nepažeidžia teisės į nuosavybę principo.

CIVILINIO TURTO KONFISKAVIMO ATITIKTIS PROPORCINGUMO PRINCIPUI

Pagrindinė proporcingumo principo esmė – ginti žmogaus teises nuo pernelyg didelio valstybės vykdomo teisių apribojimo. Proporcingumo principas EŽTT jurisprudencijoje laikomas būtinu ir leidžiančiu tinkamai taikyti Konvencijos nuostatas, sukurti žmogaus teisių ir laisvių mechanizmą, tuo pačiu garantuojant spragų, susijusių su žmogaus teisių pažeidimais, efektyvų panaikinimą.⁶⁶ Taigi EŽTT praktikoje proporcingumo principas suprantamas kaip asmens teisė naudotis Konvencijos suteikiamomis teisėmis, nepažeidžiant kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų, o juos pažeidus, asmeniui taikoma atsakomybė turi būti proporcinga jo padarytam teisės pažeidimui.

Tiriant proporcingumo principą civilinio turto konfiskavimo instituto kontekste, turi būti atsižvelgiama, ar civilinės konfiskacijos apimtis yra adekvati pelnui, kurį turtą kontroliuojantis asmuo potencialiai galėjo gauti neteisėtais būdais. CTKĮ autoriai, siekdami išvengti diskusijų dėl įstatymo atitikties proporcingumo principui, nurodė, kad aukšta turto minimalios vertės riba galėtų pašalinti tiek nereikšmingus atvejus, tiek įtampą dėl proporcingumo principo.⁶⁷ Pabrėžtina, kad tokios pačios nuomonės, įvesdamas civilinį turto konfiskavimą, laikėsi ir Slovakijos įstatymų leidėjas, nustatydamas itin aukštą turto minimalios vertės ribą – beveik 500 000 Eur. Šiuo metu tai yra aukščiausia riba tarp visų Europos valstybių, kuriose yra

⁶⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Gogitidze and others v. Georgia*, paraiškos Nr. 36862/05, (2015).

⁶⁶ Armin Von Bogdandy, *European Integration and International Co-ordination: Studies in Transnational Economic Law in Honour of Claus-Dieter Ehlermann*, (Nyderlandai: Kluwer Law International, 2002).

⁶⁷ Žr. išnašą 56: p. 14.

reglamentuotas civilinis turto konfiskavimas ar jam prilyginamas institutas. Tuo tarpu, jau išnagrinėtoje Jungtinės Karalystės teisinėje sistemoje minimali vertė siekia vos 10 000 GBP (~11 500 Eur.), kas lemia aukštą instituto veiksmingumo lygį, tačiau tuo pačiu galėtų būti kvestionuojamas klausimas dėl instituto atitikties proporcingumo principui.

EŽTT byloje *Gogitidze and others v. Georgia* teismas priminė jau anksčiau jo išnagrinėtas iš esmės analogiškas bylas, kuriose jam teko iš esmės panašias su neteisėtai iš sunkių nusikaltimų gauto turto konfiskavimo procedūras nagrinėti proporcingumo kriterijaus kontekste. „Kalbant apie turtą, kuris, kaip įtariama, buvo visiškai ar iš dalies įgytas už pajamas, gautas iš nusikaltimų, susijusių su prekyba narkotikais, ar kitos neteisėtos mafijos tipo ar nusikalstamų organizacijų veiklos, teismas nematė jokių problemų pripažinti turto konfiskavimo priemonės proporcingomis net ir nesant apkaltinamojo nuosprendžio, kuriuo būtų nustatyta kaltinamųjų kaltė. Teismas taip pat pripažino, kad atitinkamos vidaus institucijos teisėtai priėmė nutarimus konfiskuoti turtą, remdamosi įrodymų persvara, iš kurios galima spręsti, kad atsakovų teisėtų pajamų negalėjo pakakti aptariamam turtui įgyti. Iš tiesų, <...> teismas nereikalavo „neabejotinai“ įrodyti neteisėtą turto kilmę tokiaame procese. Vietoj to, buvo nustatyta, kad proporcingumo testo pagal 1 Protokolo 1 straipsnį tikslams pakanka įrodymų, grindžiamų tikimybių pusiausvyros principu arba didele neteisėtos kilmės tikimybe, kartu su savininko nesugebėjimu įrodyti priešingai.“⁶⁸ Taigi atsižvelgdamas į išdėstytus motyvus, EŽTT neužfiksavo proporcingumo principo pažeidimo, kadangi pareiškėjų galimai įvykdyta nusikalstama veika, iš kurios buvo įgytas neteisėtos kilmės turtas, buvo susijusių su itin sunkiais nusikaltimais, keliančiais didelį pavojų visuomenei bei teisinės valstybės santvarkai. Taip pat proporcingumo principas nebuvo pažeistas dėl civiliniam procesui taikomų žemesnių įrodinėjimo standartų ir tikėtino taisyklės taikymo.

Tačiau teisės mokslininkų tarpe vyrauja ir kitokių nuomonių dėl civilinio turto konfiskavimo instituto atitikties proporcingumo principui. Pavyzdžiui, R. Drakšas laikosi nuomonės, kad nepaisant įstatymo sveikintino tikslo užkardyti ir kontroliuoti organizuotą nusikalstamumą, abejotina, ar vien prielaidos ir įtarimai dėl nusikalstamos veikos įvykdymo gali būti teisėtas pagrindas konfiskuoti asmens turtą. „Manytina, kad tokiu būdu būtų pažeistas konstitucinis proporcingumo principas, nepagrįstai konfiskuojamas teisėtai įsigytas turtas ir išplėsta įstatymo taikymo sritis asmenims, kurie nedaro ir net neketina daryti nusikalstamas veikas.“⁶⁹ R. Drakšas taip pat nurodo, kad „Neabejotina, kad turto konfiskavimas gali būti priemonė kilniems tikslams pasiekti, tačiau ši priemonė negali tapti įstatymo tikslu. Siekiant padidinti nusikalstamu būdu gautų pajamų konfiskavimo efektyvumą, daugelyje šalių (Airijoje, Anglijoje, Austrijoje, Italijoje ir kt.) buvo priimti specialūs teisės aktai, tačiau juose turto konfiskavimas nėra savitiksliis dalykas.“⁷⁰ Kitaip tariant, autorius išreiškia susirūpinimą, kad dėl siekio įgyvendinti civilinę konfiskaciją, tai savaime taps valdžios institucijų tikslu, bei nesant baudžiamojo proceso bus konfiskuojamas asmenų turtas, nepaisant proporcingumo principo. R. Drakšas tikėtino faktorių laiko nepakankamu ir tam tikrais atvejais neatitinkančiu proporcingumo principo, kai tik dėl įtarimų ir asmeniui negalint pagrįsti turto teisėtos kilmės, gali būti konfiskuojamas jo turtas. Autorius baiminasi, kad civilinę konfiskaciją pateisinant bendruoju

⁶⁸ Žr. išnašą 64.

⁶⁹ Romualdas Drakšas, „Civilinis turto konfiskavimas kaip organizuoto nusikalstamumo užkardymo teisinis instrumentas, *Jurisprudencija*, (2019, Nr. 26(1)), p. 130–156.

⁷⁰ Ten pat.

visuomenės interesu, tam tikrais atvejais gali būti piktnaudžiuojama konfiskacijos procesu, tokiu būdu pažeidžiant proporcingumo principą.

Panašią poziciją išreiškia ir S. Bikelis nurodydamas, kad dėl žemo įrodinėjimo standarto bei kitų priežasčių JAV buvo susidurta su civilinio turto konfiskavimo taikymo problemomis jo pagrįstumo ir proporcingumo požiūriu. Paaiškintina, kad JAV civilinė konfiskacija turi galias tradicijas, o jos taikymas nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio plėtojosi itin sparčiai. Tokį pokytį lėmė siekis pažaboti sparčiai plintančius nusikaltimus, susijusius su narkotikais. Pagal teisinį reglamentavimą, turto teisėtumo įrodinėjimo pareiga gulė ne ant valstybės institucijų, o ant asmens pečių. Valstybės institucijoms pakakdavo tik įtarimo, kad asmens turtas yra konfiskuotinas, todėl dėl itin menkos valstybei tenkančios įrodinėjimo pareigos buvo piktnaudžiuojama civilinės turto konfiskavimo nuosavybės areštais, turtas buvo areštuojamas nesurinkus pakankamai duomenų apie neteisėtą turto kilmę, kas lėmė vis dažnėjančius nepagrįstus asmenų teisių ribojimus, tokiu būdu nepaisant proporcingumo principo.⁷¹ Dėl šių priežasčių teisinis reguliavimas buvo pakeistas ir įrodinėjimo pareiga buvo perkelta valstybei, kuri turėjo įrodyti turto sąsajas su civilinį turto konfiskavimą reguliuojančiuose įstatymuose nurodytais nusikaltimais. Taip pat buvo nustatytas finansinis mechanizmas, verčiantis institucijas paisyti proporcingumo principo vykdant civilinę konfiskaciją. Nustatyta, kad asmeniui įrodžius teisėtą turto kilmę, civiliniame procese patirtas išlaidas turi padengti valstybė. Remiantis tik įtarimu ir nesant pakankamai duomenų dėl neteisėtos turto kilmės, kyla grėsmė vadovautis senovine teisės fikcija „*deodant*“ – idėja, kad pati nuosavybė „gali būti kalta“. Kitaip tariant, turtas, o ne turto savininkas laikomas savaime atsakingu.⁷²

Išdėstyti nuomonei atliepia ir E. Luna, nurodydamas, kad konfiskavimą reglamentuojant kaip civilinę teisių gynimo priemonę, o ne baudžiamąją sankciją, neabejotinai skatinamas valstybės tikslingumas, „nes išlaisvina valstybę nuo esminių sunkumų, susijusių su tipinėmis baudžiamosiomis bylomis. Konfiskavimo procese turto savininkams nereikia suteikti daugelio konstitucinių garantijų, kurios suteikiamos kaltinamiesiems baudžiamosiose bylose <...>“.⁷³ Taigi autorius, antrindamas aukščiau išnagrinėtiems teisės mokslininkams, išreiškia susirūpinimą dėl galimo valstybės piktnaudžiavimo civilinės konfiskacijos procesu, kai yra taikomi žemesni įrodinėjimo standartai bei siekiama turto konfiskavimo, kaip tokio, savaime, tokiu būdu pažeidžiant proporcingumo principą.

Ištirus civilinio turto konfiskavimo instituto atitiktį pamatiniams teisės principams, nustatyta, kad institutas neprieštaruja nekaltumo prezumpcijos principui, kadangi proceso dėl civilinės konfiskacijos metu nėra nustatinėjamas asmens kaltumas, o tik sprendžiama dėl konfiskuotino turto kilmės. Tyrimo metu taip pat nustatyta, kad civilinis turto konfiskavimas neprieštaruja teisės į nuosavybę principui. Tokia išvada buvo padaryta išanalizavus nuosavybės teisės reglamentavimą, užtikrinimą bei apribojimą, KT išaiškinimus ir EŽTT praktiką. Nustatyta, kad asmenų turtą konfiskacijos procese paimant valstybės nuosavybėn nėra pažeidžiamas teisės į nuosavybę principas, kadangi instituto paskirtis yra prevencinė. Nors civilinė konfiskacija atliekama ir įsikišus į asmens teisę naudotis nuosavybe, tačiau tai daroma dėl bendrojo visuomenės intereso, kadangi turtas gali būti panaudojamas valstybei bei visuomenei pavojingu

⁷¹ Žr. išnašą 3: Skirmantas Bikelis et al, p. 335.

⁷² Erik Luna, „The Perils of Civil Asset Forfeiture“, *Harvard Journal of Law & Public Policy*, (2020, Nr. 43(1)), p. 23–30.

⁷³ Ten pat.

būdu. Tačiau tyrimo metu taip pat pastebėta, kad nors civilinio turto konfiskavimo institutas savo esme nepažeidžia proporcingumo principo, tačiau egzistuoja grėsmė valstybės institucijoms imti piktnaudžiauti savo įgaliojimais, dėl ko konfiskavimas, kaip toks, taptų institucijų tikslu savaime. Siekiant to išvengti, valstybei būtina nustatyti griežtas valstybės institucijų įgaliojimų ribas. Taigi ištyrus civilinio turto konfiskavimo esmę, veikimo principus bei atitiktą minėtiems pamatiniams teisės principams, darytina išvada, kad institutas turi potencialą pakeisti ankstesnes teisines priemones, įgyvendinančias principinę nuostatą „kad nusikalsti neapsimokėtų“.

IŠVADOS

1. Lietuvos teisinėje sistemoje principinės nuostatos „kad nusikalsti neapsimokėtų“ įgyvendinimui yra įtvirtinti šie teisiniai instrumentai – turto konfiskavimas, išplėstinis turto konfiskavimas, neteisėto praturtėjimo norma ir civilinis turto konfiskavimas. Šių teisinių priemonių pagrindinis tikslas – kovoti su korupciniais, finansiniais, ekonominiais ir kt. nusikaltimais, iš kurių kaltininkai gauna turtinę naudą bei užkardyti šias nusikalstamas veikas, kad nusikalsti būtų nenaudinga.
2. Turto konfiskavimo, išplėstinis turto konfiskavimo institutai bei neteisėto praturtėjimo norma praktikoje neveikia dėl pernelyg sudėtingai įrodomos konfiskuotino turto neteisėtos kilmės. Pažymėtina, kad išplėstinio turto konfiskavimo reglamentavimas neatitinka ES direktyvos 2014/42/ES nuostatų, o neteisėto praturtėjimo normos samprata pernelyg išplėsta, nenustatant joje specialiojo subjekto – valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens, dėl ko, nors normos pirminis tikslas buvo kovoti su korupciniais nusikaltimais, tačiau nacionalinėje teisės sistemoje šis straipsnis yra visiškai neveiksmingas.
3. Civilinis turto konfiskavimas yra efektyvesnė priemonė paimti neteisėtu būdu įgytą turtą dėl žemesnio įrodinėjimo standarto; nėra taikoma nekaltumo prezumpcija, dėl ko asmeniui yra perkeliama teisėto turto kilmės įrodinėjimo našta; instituto taikymas nepriklauso nuo baudžiamojo proceso; procesas yra koncentruotesnis, kadangi nėra sprendžiamas asmens kaltės klausimas.
4. Ištyrus Lietuvos, Italijos, Jungtinės Karalystės, Prancūzijos, Bulgarijos ir Vokietijos civilinio turto konfiskavimo teisinį reguliavimą, nustatyti šie panašumai: 1) procesas gali būti vykdomas nepriklausomai nuo baudžiamojo proceso; 2) tiriamas teisėtomis pajamomis įgytas bei asmens faktinis turtas, įvertinant jų disproporciją; 3) turtas konfiskuojamas, kai yra pagrįstai manoma, kad turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis ir asmuo nesugeba pagrįsti turto teisėtos kilmės; 4) daugeliu atveju yra taikoma turto neteisėtumo prezumpcija, dėl ko asmeniui perkeliama įrodinėjimo našta; 5) turtas gali būti konfiskuojamas, kai jis yra perleistas tretiesiems asmenims; 6) procese yra remiamasi žemesniu įrodinėjimo standartu; 7) turtas gali būti areštuojamas, vėliau užtikrinant galimybę tą turtą konfiskuoti; 8) instituto paskirtis – prevencinė; 9) nesant galimybės konfiskuoti turtą, gali būti konfiskuojamas tokios pačios vertės turtas ar pinigai; 10) konfiskuotas turtas paimamas valstybės nuosavybėn. Pagrindinis skirtumas tarp nagrinėtų valstybių – minimali konfiskuotino turto riba.

5. Vertinant civilinio turto konfiskavimo potencialą atitiktis pamatiniams teisės principams kontekste nustatyta, kad institutas nepažeidžia nekaltumo prezumpcijos principo, kadangi procese nėra sprendžiamas asmens kaltumo klausimas, o nustatinėjama neteisėta turto kilmė. Civilinė konfiskacija taip pat neprieštarauja teisės į nuosavybę principui, kadangi turtas konfiskuojamas veikiant prevenciškai, siekiu paimti turtą, kuris gali būti panaudojamas valstybei bei visuomenei pavojingu būdu. Tačiau tuo pačiu kyla grėsmė, kad instituto taikymas taps savitikiu, valstybės institucijoms ėmus piktnaudžiauti žemesniu įrodinėjimo standartu, tokiu būdu pažeidžiant proporcingumo principą. Ištyrus civilinio turto konfiskavimo atitiktį pamatinių teisės principų kontekste nustatyta, kad institutas turi potencialą pakeisti ankstesnes teises priemones ir įgyvendinti principinę nuostatą „kad nusikalsti neapsimokėtų“.

REKOMENDACIJOS

1. Siekiant padidinti turto konfiskavimo instituto veiksmingumą, rekomenduotina teisiniame reglamentavime įvesti nuostatą, leidžiančią konfiskuoti ne tik tą turtą, kuris yra gautas iš konkrečios nusikalstamos veikos įvykdymo, tačiau, nesant galimybės to padaryti, bet kokį kaltinamojo turimą turtą, kurio vertė atitinka iš nusikalstamos veikos įvykdymo gautą naudą.
2. Atsižvelgiant į tai, kad neteisėto praturtėjimo normos formuluotė neatitinka pirminio jos tikslo, tarptautinių teisės aktų bei teismų praktikoje yra nustatyta, kad įstatymo straipsnis yra neveikiantis, įvedus naują civilinio turto konfiskavimo institutą, veiką rekomenduojama dekriminalizuoti.
3. Siekiant užkirsti kelią proporcingumo principo pažeidimams civilinės konfiskacijos procese, rekomenduojama nustatyti griežtą instituto reguliavimą, apibrėžiant aiškias valstybės institucijų įgaliojimų ribas, tikslu išvengti nepagrįsto, asmens teises pernelyg varžančio turto konfiskavimo.
4. Atsižvelgiant į tai, kad išplėstinio turto konfiskavimo reglamentavimas nacionalinėje teisėje neatitinka Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2014/42/ES dėl nusikaltimų priemonių ir pajamų iš nusikaltimų išaldymo ir konfiskavimo Europos Sąjungoje nuostatų, rekomenduojama panaikinti minimalios turto vertės kriterijų.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. 15. Aiškinamasis raštas Nr. XIII-3216 „Lietuvos Respublikos turto civilinio konfiskavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 1891 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 1 straipsnio pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos gyventojų turto

- deklaravimo įstatymo Nr. I-1338 1, 2, 3, 4, 5, 9 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 73 straipsniu įstatymo projektu“. 2019 02 11, XIIIIP-3216.
2. 16. Aiškinamasis raštas Nr. XIP-2344 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 723 ir 1891 straipsniais įstatymo ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 91, 94 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 1681 straipsniu įstatymo projektų“. 2010 08 26, XIP-2344.
 3. Teisės aktas.
 4. 17. Europos parlamento ir tarybos direktyva 2014/42/ES dėl nusikaltimų priemonių ir pajamų iš nusikaltimų įšaldymo ir konfiskavimo Europos Sąjungoje. 2014/ L 127/39.
 5. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. 2016/C 326/02.
 6. Europos žmogaus teisių pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 6 str. 2 d. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.
 7. Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją. Valstybės Žinios, 2006, Nr. 136-5145.
 8. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 09 26, Nr. VIII-1968.
 9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: „Registru centras“, 2004.
 10. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 2002 03 14, Nr. IX-785.
 11. Lietuvos Respublikos civilinio turto konfiskavimo įstatymas. 2020 03 31, Nr. XIII-2825.
 12. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, Pataisos darbų ir Baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo ir papildymo“. 1994-07-19, Nr. I-551.
 13. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.
 14. Lietuvos Respublikos Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto išvada dėl Turto civilinio konfiskavimo įstatymo projekto. 2019 12 06, Nr. XIIIIP-3214(2).
 15. Prancūzijos baudžiamasis kodeksas. 1810.
 16. Prancūzijos įstatymas dėl neteisėtos veiklos pajamų ir priemonių konfiskavimo, administravimo ir paskirstymo. C-52.2.
 17. Vokietijos Baudžiamosios teisės reformos įstatymas dėl nusikalstamu būdu įgytų pajamų. 2017, 1(22).

Teismų praktika

18. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla Arcuri and three others v. Italy. Paraiškos Nr. 52024/99, 2001.
19. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla Butler v. United Kingdom. Paraiškos Nr. 41661/98, 2002.
20. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla Gogitidze and others v. Georgia. Paraiškos Nr. 36862/05, 2015.
21. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla Raimondo v. Italy. Paraiškos Nr. 12954/87, 1994.

22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-93/2014.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-75/2014.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48/2014.
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-274-511/2015.
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-111-677/2016.
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-262-489/2017.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-315-303/2018.
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87-719/2019.
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. spalio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-106-628/2021.
31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. spalio 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 723 straipsnio (2010 m. gruodžio 2 d. redakcija) 1 dalies, 2 dalies 3 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Byla Nr. 14-A/2022.

Mokslinė literatūra

32. Bayer R. C. et al. „Expropriations, property confiscations and new offshore entities: Evidence from the Panama Papers“. *Journal of Economic Behaviour and Organization*. 2020, Nr. 171.
33. Bikelis S. et al, KAD NUSIKALTIMAI NEAPSIMOKĖTŲ: Tradiciniai ir modernūs turto konfiskavimo mechanizmai. Vilnius: Justitia, 2014.
34. Bikelis S. „Baudžiamosios ir mokesčių teisės sankirta: atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą ir non bis in idem principas“. *Teisės problemos*. 2015, Nr. 2(88).
35. Bikelis S., „Minimali konfiskuotino turto vertė legalumo ir proporcingumo principų bei racionalios baudžiamosios politikos kontekste“. *Kriminologijos studijos*. 2022, Nr. 10.
36. Bikelis S. „Modeling the patterns of civil confiscation: balancing effectiveness, proportionality and the right to be presumed innocent“. *Baltic Journal of Law & Politics*. 2020, Nr. 13(2).
37. Bikelis S., Mikšys S. *Civilinio turto konfiskavimo perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2018.
38. Boucht J. „Extended Confiscation and the Proposed Directive on Freezing and Confiscation of Criminal Proceeds in the EU: On Striking a Balance between Efficiency, Fairness and Legal Certainty“. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*. 2013, Nr. 21.

39. Drakšas R. „Civilinis turto konfiskavimas kaip organizuoto nusikalstamumo užkardymo teisinis instrumentas“. Jurisprudencija. 2019, Nr. 26(1).
40. Luna E. „The Perils of Civil Asset Forfeiture“. Harvard Journal of Law & Public Policy. Nr. 43(1).
41. Murauskienė D. „Baudžiamoji atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą: pradėta taikyti?“ Lietuvos teisė 2020: esminiai pokyčiai. MRU, 2020.
42. Piesliakas V. „Baudžiamoji politika Lietuvoje ir jos tendencijos“. Jurisprudencija. 1999, Nr. 13(5).
43. Stumer A. et al. The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives. Bloomsbury Publishing Plc, 2010.
44. Šalčius M. „Neteisėtas praturtėjimas: lūkesčiai ir realijos“. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“. 2013, Nr. 9.
45. Von Bogdandy A. European Integration and International Co-ordination: Studies in Transnational Economic Law in Honour of Claus-Dieter Ehlermann. Nyderlandai: Kluwer Law International, 2002.

Kiti šaltiniai

46. GRAMMARIST. Crime doesn't pay. Prieiga internete <<https://grammarist.com/proverb/crime-doesnt-pay/>> [aplankyta 2023 05 20];
47. Lietuvos Respublikos Prokuratūros 2021 m. veiklos ataskaita. 2021, Nr. 17.9.-1921;
48. Literary Devices. Crime doesn't pay. Prieiga internete <<https://literarydevices.net/crime-doesnt-pay/>> [aplankyta 2023-05-20].

SUMMARY

DOES THE INSTITUTE OF CIVIL ASSET CONFISCATION HAVE THE POTENTIAL TO REPLACE PREVIOUS LEGAL MEASURES THAT IMPLEMENT THE PRINCIPLE OF "CRIME DOES NOT PAY"?

There is a widespread belief in society that a person who commits a criminal offence will eventually face the negative consequences of his or her unlawful actions, through the imposition of appropriate penal measures designed to influence the person and prevent him or her from committing further offences. In a legal society, the principle of "crime does not pay" is understood as the notion that the responsibility for breaking the law outweighs the benefits of breaking the law, making it unprofitable to commit criminal acts. Thus, in order to effectively implement this principle and protect the rights of society and citizens, it is necessary to use effective legal measures and instruments that not only deter persons from committing criminal

acts, but also cause them appropriate harm that outweighs the benefits derived from committing a crime.

In 2010, the Presidency of the Republic of Lithuania set clear and tough targets for combating crimes from which individuals benefit financially. It was concluded that one of the most effective ways to combat corruption, economic, financial, and other crimes from which individuals benefit is to make them uneconomic and unprofitable. In other words, the State sought to establish a legal framework that would make it disproportionately unprofitable for individuals to commit criminal offences and to implement the principle of “crime does not pay”. In order to make crimes unprofitable, the Lithuanian legal system, based on the guidelines established by the European Union and the practice of foreign countries, introduced the institutes of confiscation of assets, extended confiscation of assets, and article on illicit enrichment, the primary purpose of which was to fight against corruption crimes.

This article examines the legal instruments for implementing the principle “crime does not pay”. The analysis of national and foreign legal literature, the work of legal scholars, and the jurisprudence of the courts has shown that the legal instruments of confiscation of assets, extended confiscation of assets, and the illicit enrichment norm do not work in practice. The paper reveals the reasons why these legal instruments, despite their noble purpose, have not achieved the objectives set by the legislator and the Presidency of the Republic of Lithuania in the fight against crime. One of the main reasons for the ineffectiveness of the legal instruments examined in practice is the excessive complexity of proving the illicit origin of the property to be confiscated and the inability of the law enforcement authorities to link this property to specific criminal offences committed by individuals.

In this regard, new measures have been sought for a long time to achieve this objective, and in 2020 the Law on Civil Asset Forfeiture of the Republic of Lithuania was adopted. The introduction of a new legal instrument in the Lithuanian legal system was expected to fill in the gaps in the previous legal regulation in order to make the confiscation of offenders' assets more effective. It has therefore become important to examine the potential of a relatively new legal institute – the civil confiscation of assets to achieve the objective of principle “crime does not pay”. Following the example of foreign countries, civil confiscation of assets was introduced in Lithuania in order to effectively combat the increasing complexity of criminal offences and the concealment of illegally obtained assets. This article examines the stages of civil asset forfeiture and why this legal instrument is more effective than the previous ones. In order to examine the potential of civil confiscation to replace previous legal instruments, the institute is assessed in the context of the fundamental legal principles – the presumption of innocence, the right to property and the principle of proportionality. The national regulation of civil confiscation of property is compared with the legal regulation of foreign countries – Italy, the United Kingdom, Germany, France and Bulgaria, the similarities and differences between them are sought, and the functioning of the institute in practice is analysed. On the basis of the foreign legislation and the case law of the European Court of Human Rights, the compliance of civil confiscation of property with the aforementioned fundamental principles of law was assessed, and it was concluded that the institute in question does not contradict the presumption of innocence and the principle of the right to own property.

However, although civil confiscation is considered to be a more effective legal instrument than the previous ones for the preventive confiscation of illegally-originating assets, due to the lower standard of proof and the ensuring of public interest, there is a risk that, for the same

Raminta Sangavičiūtė
„Ar civilinis turto konfiskavimo institutas turi
potencialą pakeisti ankstesnes teisinės
priemonės, įgyvendinančias siekį „kad nusikalsti
neapsimokėtų“?“

ISSN 2029-4239 (online)
Teisės apžvalga
Law review
No. 2 (30), 2024, p. 56-82

reasons, the rule of probability of evidence in civil confiscation may be abused by the public authorities, thus violating the principle of proportionality. In other words, civil confiscation may become an end in itself for the authorities. However, it was concluded that, for those countries that apply civil confiscation in their law systems, the introduction of a strict regulation defining clear limits to the powers of the authorities would avoid unjustified confiscation of assets that violates the principle of proportionality and infringes the individual's property rights.

KEY WORDS

The principle of “crime does not pay”, restriction of property rights, confiscation of assets, extended confiscation of assets, illicit enrichment, civil confiscation of assets.